

JOŽE MOŠKRIČ se je rodil 1. 1902 v Dobrunjah. Kot tiskarski delavec je bil neumoren brusilec svojega življenjskega nazora in se v letih med vojnama izbrusil v revolucionarnega bojevnik za pravice proletariata. Naravno nadaljevanje je bil njegov delež v NOB, katerega je zaključila nasilna smrt; v začetku 1. 1943. so ga belogardisti ranjenega ujeli, ga strahotno mučili in ustrelili.

Napisal je več iger za delavske odre ter nekaj ciklov pesmi. V izboru objavljamo zaključek 4. dejanja njegove najbolj znane delavske igre RDEČE ROŽE

MARKIČ: Kaj je v tovarni novega, to povejte.

FRANCE: Kar zadeva razpoloženje delavstva, bom izvedel same lepe reči. Vse to je vplivalo nanje. Zdaj so skoraj vsi organizirani. A če ne bi bila tovarna preklicala redukcij in znižanja plač, bi bili potem vseeno uresničili stavko. Ni več dosti manjkalo.

FRANCE: Torej so res umaknili tiste sklepe?

FRANCE: So. Ampak drugi dan smo se spet spopadli. Za Cilkin in Micin pogreb smo prosili, da naj bi dovolili izostanek od dela vsem, ki bi šli radi na pokopališče. To so zavrnili. Dovolili so samo, da deset delavcev lahko izostane. Kot delegacija, so rekli. Ko so ljudje to izvedeli, je bila cela revolucija. Razen petnajst podreptnikov so vsi ostali doma. Tovarna je ves dan stala.

BOŽIČ: Da si jih videl na pokopališču, to množico. Kot eden! To ni bil pogreb, to je bila demonstracija. Ko da bi vsi ti obljubljali maščevanje.

FRANCE: Ne boš verjel, ko boš videl, kako so se delavci spremenili. Zdaj že po vsej sili sami pritiskajo, da se čimprej ustanovi konzum. Petinšestdeset imam že vpisanih.

MARKIČ: Pa kako je pravzaprav s teboj?

FRANCE: Dokazali so, da ga je Mici. Tajnica se je le spomnila, da je šla Mici pred mano v pisarno k Filderju, potem pa ni šla več ven. Najbrž je bila notri skrita ta čas, ko sem bil jaz pri njem. Pa celo nekakšne sledove so našli, najbrž sta se prepirala. Kaže, da se je hotel znebiti. Sam ne vem natanko. Veš, da mi ne bojo povedali teh reči. Ko samo slabo luč mečejo nanj. V resnici je bila le Mici žrtev, ne Filder, o tem sem prepričan.

FRANCE: Spominjali se je bomo, ko da bi bila prava žrtev v boju za naše pravice, pa čeprav se je sama ubila iz obupa, ker jo je Filder ugonobil. Ni res?

FRANCE: Teh žrtev bo še dosti. Čedalje več jih bo, dokler se ne zavemo svojih moči, dokler ne bojo gospodarji tudi v delavcih videli predvsem človeka, sebi enakega človeka. Dokler se to ne uresniči, bo bolj in bolj bridko.

MARKIČ: Star sem že in vsega naveličan. A ta dan bi le še rad dočakal, ko bomo temeljito obračunali.

BOŽIČ: Res je, samo zdaj brž pojdiva, najbrž so že zbrani. (Odide, med vrati se srečata z Ivanko.)

IVANKA: Tone, si le prišel!

FRANCE: Pozdravljena. Lepo si skrbela za otroka, Ivanka. Hvala.

IVANKA: Tiho bodi, no. Samo, da si doma. Otroka spita. Zbudila ju bom.

FRANCE: Ne, pusti, naj spita!

IVANKA: Tako težko te že čakata. Venomer sprašujeta, kaj bo prišel ata, zakaj ga ni.

FRANCE: Kaj pa za mano?

IVANKA: Bojita se, da boš hud, ker smo jo dali v jamo. (Vzame luč in skozi vrata posveti v sobo.) Poglej, kako srčkano spita.

FRANCE: Mogoče sanjata, da mam obojemata.

IVANKA: Pa da se je atek vrnil. (Molk. Pod oknom zapojejo delavci „Na grob zeleni“)

FRANCE: Na pokopališče grem.

FRANCE: S tabo grem.

FRANCE: Ne, hvala, rajši bi šel sam.

IVANKA: Nikamor ne pojdeš. Če hočeš gremo vsi trije.

FRANCE: Da bi se vdajal obupnim mislim, ne? Kaj nisi več tisti Tone, ki nikoli ni sklonil glave? Sem pojdi! Poglej ta dva! Zravnaj se, ne popuščaj, se bolj se zaženi v boj, da ne bosta sužnja, kot smo mi.

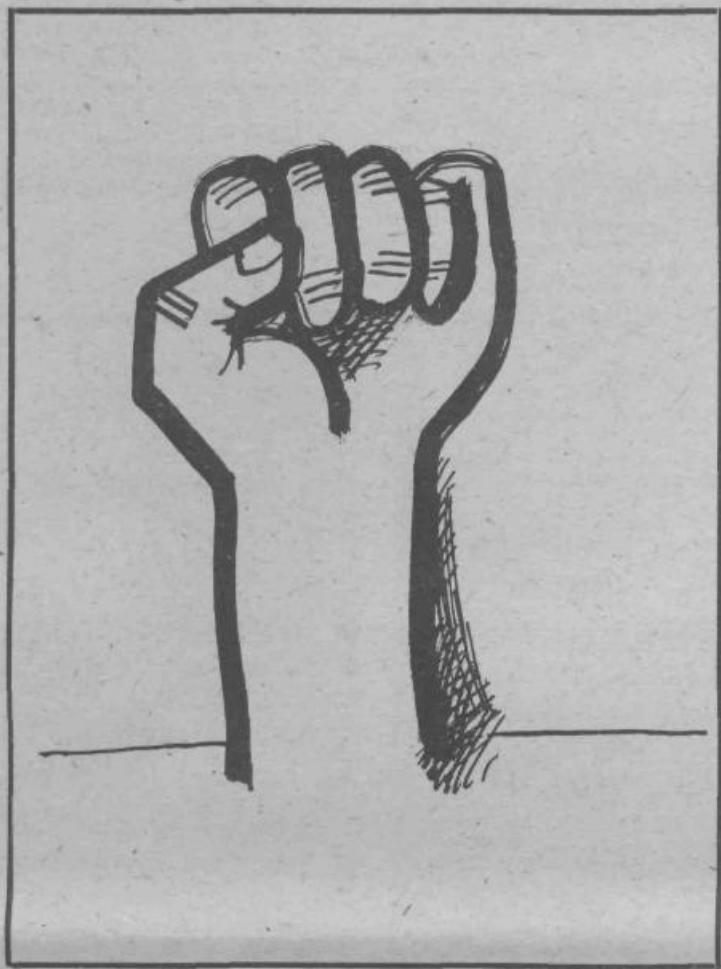
FRANCE: Le kje si se vzela?

IVANKA: Če bodo moški mevrže, bomo me poprijele. S solzami ne bomo zmagali. Samo s pestmi.

FRANCE: Prav imaš, Ivanka. Dobro, da si me zbudila. Še se bom tolkel.

FRANCE: Jaz pa s tabo.

IVANKA: Kadar bosta trudna, razočarana ali obupana, pridita k meni, po tolažbo. Ta dva pa bomo vzgojili, da bosta močna, pokončna. (Zunaj kliče: Živio Jerič!)

FRANCE: Kaj je to?

FRANCE: Podoknica.

MARKIČ: (vstopi in obstane v zadregi, pa le spregovori, naučeno, a vseeno prisrčno): Tone! To veš, da nisem govornik, posebno še slavnostni ne, ravno danes pa bi bil tak potreben. Ampak pravijo, da imam dober jezik, zato so me določili, da ti v imenu vseh delavcev čestitam, ker si prišel iz zapora. Drugič pa ti izrekam naše sožalje, tudi v imenu vseh.

FRANCE: Hvala.

MARKIČ: Zdaj bi te pa prosil, če bi stopil k oknu, da te vsi

vidijo. Nekateri kar verjeti ne morejo, da si res prost.

FRANCE: (gre k oknu). Hvala, sodrugi, za prijaznost. Vesel sem, ker vem, da ni namenjena samo meni, ampak delavskemu zaupniku, vesel zato, ker ste s tem pokazali, da se trdno zanesete na organizacijo. Moja skrb bo, dokler sem na tem svetu, da ne boste izgubili zaupanja vame ne v organizacijo. Lepo je, ker ste tu zbrani vsi, kar vsa tovarna, to se menda ni še zgodilo. (Klic: Pač, na pogrebu.) Če sta Cilka in Mara vzrok takšni solidarnosti, potem si vsaj želimo, da bi vsaka žrtev rodila takšne uspehe, tedaj takih žrtev ne bo več treba veliko. A žal ni tako. Vse žrtve ne rodijo vselej velikih uspehov. Zato bo treba še veliko dela, preden doživi delavski razred vstajenje. A to nas ne sme preplašiti. Naš cilj je tako

veličasten, da je žrtev vreden. Zato naj živi delavska solidarnost, saj je najmočnejše orodje zatiranega proletariata; ob tem orodju si bo kapitalistična gospoda razbila še tako trde butice! (Klici: Tako je! Živela solidarnost!)

IVANKA: No, kaj boš rekel zdaj?

FRANCE: Ne vem. Zdi se mi, kakor da je šele danes zrastle v meni pravo upanje. (Zunaj zapoje: Bratje, le k soncu, svobodni.)

FRANCE: Če bi verjel v privede, bi rekel, da vidim zarjo...

MARJAN ROŽANEC, se je rodil 1. 1930. v Mostah. Tu živi in dela še sedaj.

Doslej je izdal več zbirk novel in črtic, dramskih del ter filmskih scenarijev.

Odlomek iz okupirane Ljubljane je iz zbirke Mrtvi in vsi ostali ter je zaključek črtice z naslovom PRAVLJICA

Na pločniku pred Lasanovo gostilno sem naletel na Modesta. Stala je tam z obrazom proti zidu in vsa zamaknjena s koščkom krede čekala po njem. Toda na prvi pogled pravzaprav nisem nič videl. Kakor hitro sem prišel, se je Modesta še tesneje primaknila k zidu in mi zakrila vse, kar je bilo na njem. Obstal sem za njenim hrbtom in ji skušal pogledati čez rame.

„Že veš,“ sem rekel. „Italijani so odpeljali gospoda Mihaela in gospodično Marleno. Gospodična Marlena je bila lepa in menda so jo imeli vsi radi. Zanj se niti ne čudim — ne vem pa, zakaj so odpeljali gospoda Mihaela.“

Modesta je s hrbtom proti meni molče pisala dalje.

„Si slišala,“ sem rekel. „Nasla mati si je izmislila novega boga.“

„Slišala sem,“ je rekla Mo-

desta. „Pa kaj?“

„Nič,“ sem rekel. „Jaz ne verjamem več dosti. Preveč jih je, teh bogov.“

„Že vsakdo ima svojega,“ je rekla Modesta. „Za vse tisto, kar mu manjka. Moj oče ga ima zato, da ga preklinja.“

„To ni vse skupaj nič,“ sem rekel. „Same obljube. Rad bi, da bi bilo lepo na tej zemlji.“

„Tule v Mostah,“ je rekla Modesta.

Še vedno je svoje pisanje skrbno skrivala in nisem ga mogel videti niti čez ramo. Kdaj pa kdaj se je drobno premaknila in pisala dalje.

„Potemtakem bi moralo biti precej drugače,“ sem rekel.

„Precej,“ je dejala Modesta. „Saj zato tudi je vojna.“

„Ne verjamem,“ sem rekel. „Zaradi tega že ne. Italijani požigajo hiše in zaradi tega je še slabše.“

MARJAN MOŠKRIČ iz Zadvara — rodil se je 1. 1927 — je še sredi izpovedne rasti. V svojih predalih ima vrsto duhovitih humorov in satir, zbranih v zbirki Iz žabje perspektive. Občani ga poznajo tudi kot dolgoletnega sodelavca Nsk, ko je med drugim s cankarjanskim nasmeškom opozarjal na pomanjkljivosti in se dobrodušno smehljaj resničnim ali namišljenim težavam našega časa. To pot smo izbrali za vas humoresko KAKO JE DELOVNI ČAS UNICIL VELIKO LJUBEZEN.

Izredno sta se ljubila. Bila je najbolj vroča ljubezen pod oblačnim nebom. Samo temu dejstvu sta se lahko tudi zahvalila, da nista od nje zgorela. Ljubezen je bila tako goreča in velika, da so ljudje, ki so jo poznali, govorili: „Tako se imata rada, da bi najraje drug drugega pojedla!“ In ker sta se tako silno ljubila, sta se tudi — poročila. In zopet so dejali tisti, ki so jo poznali: „To sta idealen par. Njuna sreča v zakonu bo neizmerna in bo trajala večno!“

A žal ni bilo tako. Nobena stvar ne traja večno, najmanj še ljubezen, posebno pa ne vroča ljubezen. Prehitro zgore. Toda v tem primeru ni bila kriva vroča ljubezen, ker ni imela časa, da bi postala mrzel pepel, kriv je bil — socializem. Da, da, socializem! Prvič zato, ker je pri nas on vsega kriv, drugič pa zato, ker je ta isti socializem določil tako bedasti delovni čas.

Delovni čas? I Sicer pa pojdi-mo od kraja!

Poročna noč je bila božanska. Včerašnja nevesta in novopečena žena se je stisnila k včerašnjemu ženinu in današnjemu možu ter mu nežno zašepetala v uho:

„Ne bo ti žal, ker si se poročil z menoj!“

Kot odmev je priplaval nazaj rahlo uspavajoč šepet:

„Ne bo ti žal, da si me vzela...“

„Vse ti bom naredila...“

„Vse ti bom naredil...“

„Iz ustnic in oči ti bom brala želje in jih vse takoj izpolnila.“

„Želje, ki ti jih bom bral iz oči in ustnic, ti bom takoj izpolnil!“

„Prva bom vstajala in ti prinašala zajtrk v posteljo.“

„O, ne! Prvi bom vstajal jaz in jaz ti bom skuhal kavo!“

Tako je trajalo vso dolgo poročno noč in še del prvega zakonskega dne. Toda vse mine. Romantika in zanešenja izginejo. Ostane pa kruta resničnost življenja, v katerega se je nenadoma vmešal, kakor smo že rekli, socializem s svojim delovnim časom. Njen delavnik se je namreč začel ob šesti, njegov pa ob sedmi uri.

Tretje zakonsko jutro se je mlada žena zbudila ob zori, vsa srečna pogledala okrog sebe in rahlo dregnila mladega moža, ki se je srečen smehljaj v spanju:

„Zbudi se, dragi! Petnajst minut je že čez pet. Vstati bo treba!“

Dragi je za hip odprl oči in nekaj zamomljaj, kar je bilo slišati kot: „Tako hitro! Saj sem komaj zaspal!“ Zadovoljno se je obrnil in zahrkal.

„Partizani ne požigajo hiš,“ je rekla Modesta.

Obrnila se je in zlahka sem jo odrinol od zida. Sicer mi zdaj tudi sama ni več branila in videl sem lahko vse, kar je napisala: na zidu je pisalo OF.

„Kaj je zdaj to?“ sem vprašal.

„Partizansko znamenje,“ je pomembno rekla Modesta in

natanko in po krajšem preudarku je manjši košček ponudila meni.

„Na,“ je dejala, „ampak vedeti moraš, da je prepovedano. Vsak čas lahko pride italijanski vojak. Mene je strah in to je pri vsem tem najboljše.“

Stisnil sem kredo v dlan in se postavil zraven Modeste. Korakoma sva se pomikala vzdolž gostilniškega pročelja in ob sleherni črki naju je bilo strah. Toda to je bilo pri vsem tem zares najbolje. Z gostilniškega pročelja sva se preselila na zid Kemične tovarne in tesno ob njem sva se korakoma napotila proti Domu svetega Vincenca. Bila sva v prvi temi in za nami so ostajali komaj vidni sledovi OF OF OF...

Za trenutek ali dva naju je bilo strah tudi pred cerkvenimi vrati in že sva šla dalje. Najprej po eni in potem še po drugi strani Tovarne kleja in umetnih gnojil in krhka kreda se nama je drobila med prsti. Popisala sva tramvajsko postajo, nakar sva se preselila na drogove tramvajске napeljave in sva šla dalje proti mestu.

dodala: „Vedeti moraš, da je prepovedano.“

„Še meni daj...“ sem rekel in pokazal na kredo.

Modesta jo je vzela med prste in jo poskusila razpoloviti. Ni se ji posrečilo čisto

„Že, že, dragi! Toda vstati morava. Na delo bo treba.“

„Prav, prav, le vstani, ljubica. Takoj pridem za tabo in ti skuham kavo.“

Veselo je smuknila iz postelje. Da, to je bila tista radost zakona že od zore naprej. Človek ni več osamljen, vse težave je v dvoje lažje premagovati in tudi neprijetni trenutki postajajo prijetni.

Cas je neusmiljeno tekkel, a po kavi še ni zadišalo. Z rahlo nejevoljo, ki ji je kot senca legla na lica, se je pojavila pri vratih spalnice. Njen glas je bil nekoliko rezek, nejevoljen, nevaren.

„Ti, poslušaj. Pol šestih bo. Vstani!“

„Da, da, kar pristavi vodo. Takoj pridem. Pa nikar ne hiti, te bom že zapejal v službo.“ Njegov glas je bil še dremoten, a rahlo godrnjav, nervozen in nestrpen.

Zaenkrat je strela tresčila mimo. „Glej, kako je pozoren, v službo me bo odpeljal,“ se je razveselilo srce mlade žene. Odhitela je v kuhinjo in pristavila vodo. Voda je zavrela prav ko si je naličila levo oko. Vrela voda je veselo pljuskala po bleščče očičnem štedilniku, medtem ko si je ličila desno oko.

Zopet se je pojavila na vratih spalnice. Odprla jih je s krepkim sunkom noge, toda ne zaradi jeze, temveč zato, ker je v levici držala zrcalo, v desnici pa črtno. V očeh so se vžigali nevarni bliski.

„Voda vre in tričetrt na šest bo!“ Nejevoljno se je pretegnil v postelji. „Naj vre! Prekleta ura, ali res ne zna drugega kot teči! Sicer pa, veš kaj, skuham kavo še zame in jo pusti na štedilniku, da bo topla.“

„Toda...“ Bliski v očeh so se spreminjali v solze, a ne solze žalosti in trpljenja, temveč tiste iz ponižanja in užaljenosti, ki lahko vsak trenutek eksplodirajo.

„Nič toda... Ko si že tu, očisti

mojem kovčku. Pa sveže robce mi pripravi.“

Zapornice so se odprle in zadivljale je nevihta.

„Sedaj te imam pa že res zadosti. Obljubljal si mi, da me boš nosil na rokah, da bom tvoja princesa. A kaj sem sedaj — navadna sužnja nekega brezimnega bedaka...“

„Le počasi! Tudi jaz te imam dovolj. Ali bi bila lahko vsaj malo vljudna in nežna ter me pustila na miru. Pozabljaš, da začnem z delom šele ob sedmih. In še to si, prosim, zapomni, da je danes prvič in zadnjič sredi noči kralav v hiši, kjer sem jaz gospodar. Jaz vstajam natanko ob šestih in petnajst minut. Do tedaj pa naj vlada v mojem stanovanju absoluten mir. Kdor se s tem ne strinja, lahko — gre...“

„Le kaj si upaš... podiš me, ti...“

„Veš kaj, ljubica, zadnjič te prosim, da zapreš gobec, sicer ti bom vanj tresčil nočno omarico. Z drugim bi ti ga tako ne mogel zamašiti...“

„Ti bom že dala gobec, ti stari impotentnež...“ In že je frčalo čez sobo črtno, za njim zrcalo, ki je žalostno zaječalo, ko se je srečalo s steno, za njim pa še kristalna vaza s poročnim šopkom, darom njegovih staršev, ki si je s tem, da je prebila okno, hotela priboriti svobodo, a je žalostno končala v črepi-njah na pločniku.

Kot odgovor je priletela budilka, dar njenih staršev, in tik preden se je njeno drobovje raztreslo, je še odbila šestu uro. V dokaz, kdo je gospodar v hiši, je priletela še nočna svetilka in končala življenjsko pot na omari.

Konec je žalosten, a realističen. Nič več se ne ljubita.

Ločila sta se, vsak poskus sprave je bil brezuspešen. Žal jima je bilo samo, zakaj naspromptna stranka ni že predčasno zgorela iz ljubezni ali bila dobesedno pojedena. Ljudje, ki so ju poznali, so rekli:

„Da, da, vedeli smo, da bo tako. Nista bila za skupaj, ta dva že ne. Preveč sta se imela rada.“

Toda bodimo vsaj mi, ki dogodek poznamo, pošteni in priznajmo: Ni bila kriva ljubezen, kriv je bil delovni čas in tisti, ki ga je postavil. Temu je... no, pa kaj bi ponavljali, saj vemo, kdo je pri nas vsega kriv. Le zakaj na primer ne bi mogla oba začeti z delom ob pol sedmih. Še danes bi bila srečna.

Če oba nesrečnika, rojena drug za drugega, a tako nasilno razdvojen, ne poznate, vam povem, kako ju boste spoznali. Kadar se boste, če ste moški, seveda, spustili v pogovor s prijetno mlado žensko, a vas bo ta takoj vprašala: „In kdaj, prosim, začnete z delom?“ potem vedite, da je to ona. In obratno seveda!

Ne razočarajte ju! Povejte jima po pravici in če vam pokazeta hrbet, se ne razjezite. Imata izkušnje, naj vas ne prime skušnjava.

